

Kur'an'ın Nuzûlü ve Yedi Harf (el-Ahrufu's-Seb'a) Meselesi

Öğr. Gör. Mehmet ÇALIŞKAN*

Özet: Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed'e kendi lisanı olan Arapça bir dil ve Ahrufu's-Seb'a (yedi harf) üzere inmiş olması son ilahi kitabın önemli özellikleri arasındadır. Ahrufu's-Seb'a, Kur'an ilmi içerisinde hep değişik görüş ve yorumlara açık olmuş bir meseledir. Bunun da sebebi de, ilgili konuda çok sayıda hadis rivayeti olmasına rağmen tatbikattaki kapalılıktır. Ahrufu's-Seb'an'ın yorumlara açık olması, aynı zamanda kavramı oluşturan "harf" ve "seb'a" lafızlarının ayrı ayrı farklı anlamlara gelebileceği düşüncesidir. Bu mesele ile ilgili görüşler arasında "harf" lafızıyla lehçe "seb'a" lafızıyla hem gerçek yedi rakamı hem de yediden maksadın kesretten kinaye olabileceği öne çıkan görüşler arasındadır. Bu konudaki rivayetlerden bizce anlaşılan en doğru husus, Ahruf'us-Seb'an'ın, Kur'an okuyucusuna ve onu anlamak isteyen kimseye sunulmuş bir ruhsat olmasıdır.

Anahtar Kelimeler. Ahrufu's-Seb'a (Yedi Harf), Arapça, Vahiy, Kolaylık, Ruhsat, Kiraat, Mütevatir, Lehçe, Vecih,

The Descend of Koran and the Problem of Seven Letters (al-Ahrufu's-Seb'a)

Abstract: The descend of Koran to Muhammad in his own language-Arabic- and Ahrufu's-Sab'a (seven letters) is among the important features of the last divine book.

The problem of Ahrufu's-Sab'a has been a matter that is open to different views and interpretations in the Koran science. The reason of this situation is closeness in practice, although there are many hadiths on this subject. "Ahrufu's-Saba'a" s being open to interpretations is at the same time an opinion that the words "letter" and "sab'a" may have different meanings. The opinion that it's meant "dialect" with the word "letter" and both the number "7" (seven) and the metaphor of "Ahrufu's-Sab'a" with the word "sab'a", is one of the beliefs. In our opinion, the truest of these views is that Ahrufu's-Sab'a is the permission that's presented to the singer and the interpreter of the Koran.

Key Words: Ahrufu's-Sab'a (Seven Letters), Arabic, divine inspiration, easiness, permission, reading, dialect, aspect.

* Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

I-GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren gönderilen tüm peygamberler vahyi, kavminin lisanı üzere almışlardır. Son Peygamber Hz Muhammed de bu ilahi sünnet gereği Kur'an vahyini kavminin diliyle almıştır.

“Nitekim, biz her gönderdiğimiz peygamberleri ancak kavminin diliyle gönderdik ki onlara (Allah'ın buyruklarını) iyice açıklasınlar”¹

Kur'an, evrensel ilahi buyrukları getiren bir kitap olmakla beraber, onun ilk muhatapları nezdinde anlaşılması ve kabulü önem arz ediyordu. Ayette de ifade edildiği üzere hedef, vahyin mahsulü olan buyrukların Peygamber (s.av) tarafından yakınlarından başlamak üzere tebliğ edilmesi ve bu tebliğin içeriğinin anlaşılmasıdır. Kur'an, özellikle ilk muhataplarının kolaylıkla anlayabileceği kendi dili ve anlam sadeliği ile indirilmiştir. Buna mukabil, Kur'an'a karşı çıkışlar, onun anlaşılmasız olduğuna değil, getirdiği esaslara olmuştur. O bakımdan inanmayanlar, Hz. Peygamberden kendi inançlarını destekleyen veya en azından onları kötülemeyen farklı bir Kur'an getirmesini istemişlerdi.²

“Biz onu anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik”³

“Düşünüp anlamanız için Arapça bir Kur'an kıldık.”⁴

Kur'an'ın diline işaret eden ayetler gösteriyor ki, son ilahi Kitab'ın uslubu, öncelikle ilk muhatapları açısından onların kendi dilleri olan Arapça ölçüler içerisinde anlayabilecekleri bir yapı ve muhtevada şekillenmiştir. Kur'an, okunması, anlaşılması ve getirdiği prensipler itibariyle kolaylıklar üzerine oturmaktadır. Kur'an eğitiminde bu kolaylıklara ulaşmadaki metod, tedriciliktir. Bu tedrici metod

¹ İbrahim, 14/4.

² Bkz. Yunus, 10/15.

³ Yusuf, 12/2; Kur'an'ın Arapça lisanla indirildiğine işaret eden diğer ayetler için bkz: Nahl, 16/103; Taha, 20/ 113; Şuara, 26/ 195; Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3; Şura, 42/7; Zuhruf, 43/3.

⁴ Zuhruf, 43/3.

içerisinde kabul edilebilecek meselelerden birisi de Kur'an'ın nuzulünde Yedi Harf konusudur. Bu mesele, Kur'an'ın dili, kıraati ve anlaşılmasına yönelik birçok hususu ilgilendirdiği için, Kur'an'ın nuzul döneminden bu tarafa birçok araştırmacının mahiyeti itibariyle ele alıp kolaylık adına ne getirdiğini bulmaya çalıştığı ve bunu halledilmesi gereken bir problem olarak gördüğü nadir konulardan birisidir.

Biz bu çalışmamızda, Yedi Harf meselesinin ne olduğu hususunu, ilgili rivayetler ve bu rivayetlerle ilgili yorumlara dayanarak, yeni bir açılım yapabilme amacıyla ele aldık. Gayemiz, bu husustaki farklı görüşleri sadece dile getirmek değil, bu görüş ve yorumların bileşkesi olan ortak noktanın günümüze sağlayabileceği faydayı az da olsa yakalayabilmek ve bu konudaki mübhemliğin biraz daha aranılabilmesine katkı sağlayabilmektir.

Öncelikle şu sorulara vereceğimiz cevapların araştırmamıza esas oluşturacağını düşünüyoruz:

Ahrufu's Seb'a lügat ve ıstılah olarak hangi anlamlara gelmektedir?

Kur'an'ın Yedi Harf'le inmiş olması hangi rivayetlere dayanmaktadır?

Yedi Harf'in kavram olarak Kur'an ilimleri içerisinde yeri nedir?

Yedi Harf'e örnek teşkil edecek misaller nelerdir?

Kur'an'ın Yedi Harf'le inmiş olmasının sebepleri neler olabilir?

Kur'an'ın nuzulünde yedi harf'in yerini kabul etmeyenlerin tezleri nelerdir?

Yedi Harf meselesi Kur'an'ın sadece kıraatına yönelik bir durum mudur, yoksa aynı zamanda onu anlama yönünde bir fonksiyonu da var mıdır?

Kur'an'ın Hz. Peygamber ve kavminin diliyle gönderilmesi hangi anlama gelmektedir? Acaba bundan maksat, yalnızca Hz Peygamberin içerisinde doğup büyüdüğü, ömrünün ekserisini birlikte geçirdiği Mekke toplumunun dil çerçevesiyle mi sınırlıdır? Değilse Allah Teala, insana Kur'an okunuşunda Arapça ve Arapça'nın dışındaki dillerde ne kadar hareket serbestisi tanımıştır?

Bütün bu soruların cevapları, Kur'an'ın okunması ve anlaşılmasında Yedi Harf'in rolünü ortaya koyabilme açısından bu konudaki düşüncelerimize boyut getireceği kanısını taşıyoruz.

II-Ahrufu's-Seb'an'ın Anlamı

“Ahrufu's Seb'a” Yedi harf anlamına gelen bu kavramın ilk kısmı, harf kelimesinin çoğuludur. Lugat olarak harf: Bir şeyin ucu, kenarı⁵, sivri ve keskin kısmı⁶, kılıcın keskin kısmı, geminin ucu ve dağın zirvesi⁷, bir tarafa meyletmek sapmak⁸, taraf uç, yan, kelime kelim⁹, heca harflerinin herbiri, uslub, vecih ve kıraat¹⁰ anlamlarına gelmektedir.¹¹

Bu terkinin ikinci kısmı olan “es Seb'a” lafzının zahirde “yedi” sayısını ifade ettiği açıktır.¹² Ancak, bu lafız Ahrufu's Seb'a” terkinin içerisinde sadece yedi rakamının karşılığı mı? Yoksa başka manaları içermekte midir? Bu soruların cevaplarını ilerleyen satırlarda ele alacağız. Şu kadarını ifade edelim ki, Yedi Harf'le ilgili o kadar çok görüş ileri sürülmüştür ki, bunların sayısı otuz beşe ulaşmıştır.¹³

⁵ Hac, 22/11.

⁶ *İslam Ansiklopedisi*, MEB. Yay., İst. 1964, IV, 230.

⁷ Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed er Rağıb el Isfahani, *el Müfredat fi Garibi'l Kur'an*, Thk. Muhammed Seyyid Kilani, Beyrut trs. s. 114.

⁸ Bakara, 2/75; Nisa, 4/46; Maide, 5/13, 41.

⁹ Celaleddin es Suyuti, *el Itkan fi Ulumi'l Kur'an*, Kahraman Yay., İst. I, 61; *İslam Ansiklopedisi*, TDV. Yay., İst. 1997, XVI, 158.

¹⁰ Muhammed Cerir et Taberi, *Camii'l Beyan*, Mısır 1968, I, 22; es Suyuti, *el Itkan*, I, 61.

¹¹ Harfin lügat anlamı için ayrıca bkz. İbn Manzur b., Mükerrrem, *Lisanu'l Arab*, Beyrut 1990, IX, 41; Muhammed el Hüseyn ez Zebidi, *Tacul Arus Min Cevahiri'l Kamus*, Thk. Abdul Fettah el Hulvu, Yrs.1986, XXIII, 128.

¹² Bakara, 2/ 196; Hicr, 15/ 44.

¹³ Ebu Şame, *el Mürşidu'l Veciz*, Böre Yay., İst. 1956, s. 99; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el Kurtubi, *el Camii li Ahkami'l Kur'an*, İhyau't Türas el Arabi, Beyrut 1952, I, 42; Suyuti, *el-Itkan*, I, 61.

III-Yedi Harf Meselesinin Kur'an'dan Delilleri

Yedi Harf'e Kur'an'dan delil ararken, orada bu konuya doğrudan işaret eden ayetlerin olmadığı malumdur. Ancak, Kur'an'ın kolaylık ve Arapça lisanla gönderilme ilkesini hesaba kattığımızda bu manadaki ayetleri ilgili konuda delil göstermemiz mümkündür.

“Biz Allah'a karşı gelmekten sakınanları Kur'an ile müjdelesin, inat eden bir topluluğu da uyarasin diye, onu senin dilin ile kolaylaştırdık”¹⁴

“Biz onu senin dilinle kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar.”¹⁵

“Andolsun biz Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan.”¹⁶

“İyice anlasınlar diye onu Arapça bir Kur'an yaptık”¹⁷

“...Artık Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun...”¹⁸

Bu ayetler, Kur'an'ın Hz. Peygamberin dilinden gönderilmiş olmasını, üzerinde düşünüp öğüt almada kolaylaştırıcı bir unsur olarak göstermektedir. Öğüt alınabilmesi için de okuma ve anlamının zarureti açıktır. O halde buradaki kolaylık, Kur'an'ın okunmasında olduğu kadar, onun anlaşılmasında ve hatta dini pratiklerin yapılmasında yardımcı olacaktır. Zira Kur'an iç yapısı itibariyle insanların dini anlamda ihtiyaç duyduğu hususları beyan eden açık bir kitaptır.¹⁹ Çalışmamıza konu olan Yedi Harf meselesinin temelinde de öncelikle kıraattaki kolaylık söz konusu edilmiştir.

¹⁴ Meryem, 19/97.

¹⁵ Duhan, 44/58.

¹⁶ Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

¹⁷ Zuhruf, 43/3.

¹⁸ Müzzemmil, 73/20.

¹⁹ Halis Albayrak, *Kur'an Bütünlüğü Üzerine-Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, Şule Yay., İst. 1993, s. 27.

IV-Yedi Harf'le İlgili Hadis Rivayetleri

Yedi Harf'e dair 40 kadar hadis rivayetinin olduğu bilinmektedir. Ancak hepsinin aynı ölçüde sahih olmadığı ve aynı zamanda birçoklarının birbirine benzer rivayetler olduğu da bilinen bir husustur. Biz burada sahih kabul edilen ve temel hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerden bahsedeceğiz. Zira bu rivayetler, günümüze kadar Yedi Harf meselesinde delil olarak gösterilmiş ve bu konunun ele alınıp halli yolunda başvurulmuş yegane hadislerdir:

1-Hz. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a.v) hayatta iken Hişam b. Hakim'in (namazda)Furkan Suresini okuduğunu işittim. Hişam bu sureyi , Hz. Peygamber'in bana okutmadığı bir şekilde okuyordu. Fakat selam verinceye kadar sabrettim. Selam verince yakasından tutup bu sureyi sana bu şekilde kim okuttu dedim. Hişam: Rasulullah sa.v) okuttu dedi. Yalan söylüyorsun, çünkü Peygamber bana bu sureyi senin okuduğundan başka bir şekilde okuttu, dedim. Ve yakasından tutarak Peygamberin huzuruna götürdüm. Şunun Furkan Suresini bana okuttuğunuzdan başka bir şekilde okuduğunu işittim, dedim. Peygamber bana Hişam'ın yakasını bırak buyurdu. Ona da ey Hişam oku diye emretti. O da kendisinden duyduğum şekilde okudu. Bunun üzerine Peygamber, bu sure böyle indirildi dedi. Bundan sonra da bana ey Ömer oku diye emretti. Ben de onun vaktiyle bana okuttuğu gibi okudum. Bana da bu sure böyle indirildi. Bu Kur'an yedi harf üzerine nazil olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun, buyurdu²⁰

2-Ebu Talha'nın rivayetine göre yine bir şahısla Hz. Ömer arasında benzer bir ihtilaf olmuş, Hz. Peygamber ikisinin de okuyuşunu beğenmiş ve “Ey Ömer ! Rahmet ayetini azap, azap ayetini rahmet kılmadıkça Kur'an'ın bu (okuyuşlarının) hepsi doğrudur²¹ demiştir.

²⁰ Buhari, *Fedailu'l Kur'an*, 5, 27; Müslim, *Salatü'l-Müsafirin*, 270; Ebu Davud, *Vitir*, 22, Tirmizi, *Kıraat*, 11; Malik b. Enes, *Kur'an*, 5.

²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 30; Taberi, *Camiu'l Beyan*, I, 27.

3-İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Peygamber şöyle buyurdu: Cibril bana bir harf üzere okuttu. Artırması için müracaat ettim. Tekrar tekrar aynı mürcaatı yapıyordum, o da her seferinde artırıyordu. Nihayet yedi harf'e kadar çıktı.”²²

4-Ubey b. Ka'b anlatıyor: “Mescitte idim, birisi içeri girip namaza durdu ve tanımadığım bir kıraat okudu. Sonra başka biri girdi, o da arkadaşının okuduğundan başka bir kıraat okudu. Namazı bitince, hep birlikte Rasululluh'ın yanına geldik. Ben: bu şahıs benim bilmediğim bir kıraat okudu, dedim. Bunun üzerine Rasulullah onlara okumalarını emretti. Onlar da okudular. Peygamber ikisinin okuyuşunu da beğendi. Bunun üzerine içime Peygamberi öyle yalanlamak geldi ki, böylesi cahiliyyet devrinde bile aklıma esmemişti. Rasulullah beni kaplayan bu hali görünce göğsüme vurdu. Bunun üzerine benden bir ter boşandı, sanki korkudan Allah'ı görüyor gibiydim. Peygamber bana, Ey Ubey! Cebrail bana bir harf oku diye gönderildi. Ben ona ümmetime hafiflet diye müracaatta bulundum. O da bana ikincide onu iki harf üzere oku diye cevap verdi. Ben de tekrar ümmetime hafiflet diye müracaatta bulundum. Üçüncü de bana onu yedi harf üzere oku hem sana verdiğim her cevapla birlikte, benden isteyeceğin bir dileğin de verilecektir, dedi. Bunun üzerine ben, Ya Rab ümmetimi bağışla, dedim. Üçüncü dileğimi de bütün yaratıkların, hatta İbrahim'in beni dinleyecekleri güne bıraktım, buyurdu.”²³

5-Ubey b. Ka'b'dan rivayet edilmiştir: “Peygamber Benu Gifar çukur (gölcüğü) yanında iken Cebrail ona geldi ve dedi ki: Muhakkak Allah, ümmetinin Kur'an'ı bir harf üzere okumalarını emrediyor. Rasululluh, Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez diye cevap verdi. Cebrail ona ikinci defa gelerek Allah, sana ümmetinin Kur'an'ı iki harf üzere okumalarını emrediyor, dedi. Peygamber Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim, benim ümmetimin buna gücü yetmez diye cevap verdi. Cebrail ona üçüncü defa gelerek, Allah, ümmetinin Kur'an'ı üç harf üzere okumasını emrediyor, dedi. Rasululluh, Allah'ın affını ve mağfiretini isterim, benim ümmetimin buna gücü yetmez, buyurdu. Sonra

²² Buhari, *Feddailu'l Kur'an*, 5; Müslim, *Salatu'l Müsafirin*, 272.

²³ Müslim, *Salatü'l Müsafirin*, 273; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 127,129.

Cebrail ona dördüncü defa geldi, *muhakkak Allah, ümmetinin Kur'an'ı yedi harf üzere okumalarını emrediyor, hangi harfle okurlarsa doğruyu bulmuşlardır.*²⁴

6-Ebu Hureyre de Rasulullah, “*Kur'an yedi harf üzere indirildi*”²⁵ buyurmuşlardır, diye rivayet etmiştir.

7-Yine Hz. Ömer rivayetinde, bir kimseyi, kendisinin Peygamberden işitmediği şekilde okumakta olduğunu duymuş, onu Peygamber'e götürmüş, “*ya Rasullallah, bu, ayeti şöyle şöyle okuyor*” demiş ve buna karşılık Rasulullah da: “*Kur'an yedi harf üzere indirildi. Onun hepsi şafidir ve kafidir.*”²⁶ şeklinde cevap vermiştir.

Muteber hadis kaynaklarında bulunan bu rivayetlere bakarak, yedi harf meselesini bir çırpıda kestirip atmak mümkün gözükmemektedir. Çünkü buradaki kapalılık, hadisler bazında rivayet azlığında değil, bu hadislerin ana teması olan Yedi Harf'in pratikte hangi anlama geldiği ve tam olarak neyi ifade ettiği hususundadır. Zaten diğer birçok dini konularda farklı görüşlerin, icihatların, yaklaşımların ortaya çıkması, gerek ayetler, gerek sünnetin o husustaki farklı yorumlara fırsat vermesi ve o hususta nihai açıklamayı getirmemiş olmasından dolayı değil midir? İşte Yedi Harf konusu da yorumlara açık tutulmuş, bunun sonucunda da öncelikle tilavette kolaylık, bu yorumların bir tarafını oluşturmuştur.

Yedi Harf'le ilgili rivayetlere baktığımızda bu konunun, Kur'an'ın farklı okunuşundan kaynaklanan daha çok iki kişi arasında geçtiğini görürüz. Bu kişiler ihtilaflarını Rasulullah (s.a.v)'e ilettiklerinde Ondan “*Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur, kolayınıza geleni okuyun*” cevabını almışlardır.

Bu rivayetlerden Hz. Ömer ve Hişam b. Hakim örneğinde olduğu gibi ilginç bir nokta da vakanın her iki kahramanının Kureyş'ten olmasıdır. Ohalde aralarında şive farkı olmamalıdır. Buna rağmen Kur'an'ın aynı suresini farklı şekilde okumaktadırlar. Bu durum Hz. Peygamber'in, aynı sureyi her ikisine de farklı şekilde öğret-

²⁴ Müslim, *Salatü'l Müsafirin*, 274; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 127.

²⁵ İbn Hanbel, *Müsned*, III, Hd, 7995; Taberi, *Camii'l Beyan*, I, 25.

²⁶ Taberi, *Camii'l Beyan*, I, 27.

miş olmasından kaynaklanmıştır²⁷. Öyle görülüyor ki, Hz. Peygamber, ruhsat olan hususları dahi yakınında bulunan arkadaşlarına öğretmek suretiyle diğer insanların onlara bakarak dinlerini öğrenmelerini istemiş olması da muhtemeldir. Rasulullah (s.a.v)'in Kur'an eğitiminde hakim olan, tedricilik ve kolaylık unsuru-rudur:

“Bu Kur'an yedi harf üzere nazil olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun.”

“Ey Ömer! Rahmet ayetini azap azap ayetini rahmet kalmadıkça Kur'an'ın (bu okuyuşlarının) hepsi doğrudur.”

“Allah'ın affını ve mağfiretini dilerim ümmetimin buna gücü yetmez.”

“Kur'an Yedi Harf üzere indi. Onun hepsi şafidir, kafidir”

“Ey Cibril! Ben ümmi bir kavme gönderildim, bunların arasında yaşlı kadınlar, yaşlı erkekler, erkek ve kız çocukları, hiç kitap okumayan adamlar vardır, diyen Hz Peygamber'e Cebrail: Kur'an muhakkak Yedi Harf üzere nazil olmuştur”²⁸ şeklindeki Hz. Peygamber'in Yedi Harf'e dair ifadelerinden Kur'an'ın okunmasında ve anlaşılmasında kolaylık prensibine işaret edilmiş olduğunu görüyoruz. Ancak, aralamamız gereken husus, bu kolaylığın nerelere uzandığı ve sınırlarının neler olduğu meselesidir.

İslam'ın bidayetinde tedrici eğitimin en güzel örneklerinin sergilendiği gerçeğinden hareketle, anlam merkezli görüntü, Hz Peygamber başta olmak üzere, bu metodun unsurlarından biri olarak belirli aşamada devreye sokulmuş ve uygulanmıştır. Bu çerçevede baktığımızda “Hz. Peygamber'in yedi harfle ilgili hadislerinde, Kur'an'ın okunuşunda lafızdan ziyade mananın önemli olduğu vurgulanmak istenmiş, diğer bir deyişle nüzul döneminde Kur'an'ın anlam merkezli okunup aktarılmasına izin verilmiştir.”²⁹ Hz. Peygamber'in anlam merkezli eğitimi ile bir

²⁷ Osman Kaya, Kur'an'ım Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahruf's-Seb'a (Yedi Harf Meselesi). *CUIFD*. C. VIII, Sayı: 2, Sivas 2004, s. 224.

²⁸ Taberi, *Camiu'l Beyan*, I,35; Zerkeşi, *el Burhan*, I, 227.

²⁹ Mustafa Öztürk, Kur'an Kıraatlarının Tarihi Serancamına Genel Bir Bakış, *ÇÜİFD*. C. 1, sayı: 1, Adana 2003, s. 207.

başka görüş de şöyledir: “Vahyin asli şekliyle korunmasını sağlayacak yazıya geçirme ve hafızalara kaydetme tarzındaki önlemlerin sağladığı güvence atmosferi içinde Hz. Peygamber hitabettiği kitlenin kültür, lehçe vb. konularda homojen olmayışının getirdiği zorlukların aşılmasını kolaylaştıran “anlam merkezli okuma” ya (el-Kırae bi'l mana) da mücadele etme yolunu seçmiştir.”³⁰ Bu ifadeler, Kur'an'ın aslının yazıya geçirilmiş olmasından dolayı aslı orada sabit kalmak şartıyla, sadece okumada olmak üzere ve okuyucuyu alıştırmaya adına Hz. Peygamber'in duasıyla Kur'an olarak yazılan metin dışında ve ancak manaca benzerliği olan lafızlarla bir kısım okuyuşlara izin verildiğine dair görüş beyanıdır.

Aynı anlamlı farklı kelimelerin Kur'an'danmış gibi algılanmasına karşı çıkan Subhi salih şunları kaydetmektedir: “Bu nevi okuyuşların özel bazı durumlarda bazı fertler için kolaylık göstermekten öte bir mana içermediği ve dolayısıyla bu ferdi okuyuşların yedi harf'le ilgisinin olmadığı, okunan o şeyin Kur'an olabilmesi için mütevatir bir yolla Hz. Peygamber'den nakledilmiş olması gerekir”³¹

Subhi Salih'in “okunan şeyin Kur'an olabilmesi için mütevatir bir yolla Hz. Peygamberden nakledilmiş olması gerekir” görüşüne katılmakla beraber “Yedi Harf” meselesinin ruhsat olduğu gerçeğinden hareketle bidayette müteradif kelimelerle okunmaya mücadele edilmiş olduğu da bir vakiadır. Cerrahoğlu, “Başlangıçta yazının yaygın olmaması Araplarda bir lafız üzerinde okuma beraberliğinin sağlanmasını zorlaştırmıştı. Nitekim müslümanlar arasında bu okuyuş farklılığına ruhsat verilmişti”³² şeklindeki görüşüyle de bu ruhsata ihtiyacın sebebinin açıklanmıştır.

A-Yed Harf'le ilgili Görüşlere Toplu Bir Bakış

Kur'an'ın okunması, anlaşılması ve içeriği ile ilgili olmak üzere Yedi Harf konusunda yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, otuz beş kadar görüş beyan edilmiştir. Bizce bu görüşlerden zikredilmesi gerekenleri buraya almak istiyoruz:

³⁰ *Konulu Kur'an Tesiri (Örnek Fasikül)*, Hızr. DİB., TDV., Yay., Ankara 2001, s. 13.

³¹ Subhi Salih, *Kur'an İlimleri*, Trc. M. Sait Şimşek, Hibaş Yay., Konya trs., s. 87; Bkz. Subhi Salih, *Mebahis fi Ulumi'l Kur'an*, Dersaadet, yrs. 1385h., s. 108.

³² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV., Yay., Ankara 1991, s. 99.

1-Harf manası bilinmeyen müşkillerdendir. Yedi harfin mahiyeti hakkında hiçbir nass yoktur. Bundan dolayı insanlar “*harf*” lafzını anlamada ayrılığa düşmüşler ve ona farklı anlamlar yüklemişlerdir.³³

2-Diğer bir görüş, Zerkeşi (794/1392)’nin zayıf olarak gördüğü ‘Yedi Harf’-ten maksadın “*yedi Kıraat*” tır, şeklindeki görüştür. Taberi (310/922) de “Kurra’nın kıraat farklılıkları ancak Kur’an’ın indiği ve Osman’ın mushafı yazdırdığı tek harf üzerinde sonradan ortaya çıkmıştır” derken, Yedi Harf’ten maksadın yedi kıraat olmadığı görüşüne katılır. Ona göre “yedi kıraat” yalnızca bir harf olan Kureyş lehçesi üzerinde gerçekleşmiştir. İbn Abdi’l-Berr (463/1071), Kur’an kıraatında ‘Yedi Harf’ten kabul ettiği şu yedi farklılık dışında başka ihtilaf bulamadığını söylemiştir:

a-Sureti değişmeden hareke farklılığı (Hünne Ethera)³⁴,yı (Hünne etheru) şeklinde; (ve yediku sadrî)³⁵ yi (ve yedika sadrî) diye okumak .

b-Suret değişmeden i’rab ve mana değişikliği şeklinde (Rabbenâ bâi’d min esfârinâ)³⁶,yı (Rabbenâ baa’de min esfârinâ) okumak.

c-Manası değişmeden suret değişmesi şeklinde, (Kel’ihni’il Menfûş)³⁷ diye okuyacağımıza (Kessûfi’l menfûş) olarak okumak.

d-Sureti değişmeden harf ve mana değişikliği (Keyfe nünşizühâ)³⁸-Nünşiruhâ)

e-Mana ve şekil değişikliği (Talhin mendûd)³⁹-Tal’in mendûd).

³³ Şihabuddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim Ebu şame, *el-Mürşidü’l Veciz*, Thk. Tayyar Altıkulaç, TDV., Yay., Ankara 1986, s. 93; Muhammed b. Abdillâh ez- Zerkeşi, *el Bürhan fi Ulumi’l Kur’an*, Thk.. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim el Mektebetü’l Asriyye, Beyrut trs. I,213; Suyuti, *el-İtkan*, I, 61.

³⁴ Hud, 11/78.

³⁵ Şuara, 26/13.

³⁶ Sebe’, 34/19.

³⁷ Kari’a, 101/5.

³⁸ Bakara, 2/259.

³⁹ Vaki’a, 56/29.

f-Takdim ve te'hîr, (ve câet sekretü'l mevti bi'l-Hakkı⁴⁰-ve câet sekretü'l-Hakkı bi'lmevti).

g-Ziyade ve noksan, (Tis'ün ve tis'üne na'ceten⁴¹-ünsâ) şeklindeki okunuşlardır.⁴²

3-Yedi Harf'in Kur'an'ın muhtevasına yönelik, emir, nehiy, va'd, va'id, kıssa, helal ve haram olduğu şeklindeki görüş.⁴³

4-Yedi harfin ne olduğuna dair görüşlerden birisi de onun doğrudan dil yapısıyla ilgili olandır. Bu görüş, Kur'an kıraatında, Kureyş lehçesinin yanında altı lehçeyi daha ekleyerek, yedi sayısına denk getirir. Bunlar aynı aileden kabul edilen Mudar kabileleri ki: Kureyş, Huzeyl, Temim, Ezd, Rabi'a, Hevazin, Saa'ad b Bekr'in lehçeleridir.⁴⁴ Hz. Osman'ın "Kur'an'ın çoğu Kureyş lehçesiyle indi"⁴⁵ sözü Kur'an'ın farklı lügatlarla indiğine delil olarak alınmıştır. İbn Kuteybe (276/889), Hz. Osman'ın bu sözünün bu anlamda delil olduğunu kabul etmemiş,

⁴⁰ Kaf, 50/19.

⁴¹ Sad, 38/23.

⁴² Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 214-215; Ayrıca bu görüşlerle ilgili bkz:Ebu Bekr b. Ferec el-Kurtubi, *el Veciz fi Fadaili'l Kitabı'l Aziz*, Thk. Alauddin Ali Rıza, Daru'l Hadis, Kahire trs. s. 140; İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, Daru İhyau'l Kütübi'l Arabiyye, trs. IV, (Zeyl) *Fedailu'l Kur'an*, s. 21-23; İbn Kesir, *Kur'an'ın Faziletleri*, Trc. Mehmet Sofuoğlu, Türdav Yay., İst. 1978, s. 69; Ahmet Cevdet Paşa, *Kur'an Tarihi*, Bayrak Yay., İst. 1989, s. 128; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n Neşr*, s. 58-60; Subhi Salih, ziyade ve noksan okumakla ilgili olarak, bu okuyuş şeklinin yedi harf'ten kaynaklanmadığını, fazla olan lafızların ancak İbn Mes'ud'un özel mushafındaki kendi tefsirleri olabileceğini belirtir. Bu bilgi için bkz: Subhi Salih, s. 112.

⁴³ İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, IV, (Zeyl), s. 23; İbn Kebir, *Kur'an'ın Faziletleri*, s. 69-74; Ayrıca bkz: Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 214-215; Kurtubi, *el-Veciz*, s. 150; Ebu Şame, *el-Mürşid*, s. 107, Subhi Salih, s.112.

⁴⁴ Ebu Şame, *el-Veciz*, s. 94; İbn Cezeri Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr Fi Kıraati'l Aşr*, Thk. Muhammed ed-Debba, Mısır trs., I, 24; İbn Hacer el-Askalâni, Ahmed b. Ali, *Fethu'l Bari Şurhu Sahihi'l Buhari*, Beyrut trs. IX, 7; Kurtubi, *Camiu'l-Beyan*, I, 45; İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, (Zeyl), IV, 22.

⁴⁵ Buhari, *Fedailu'l-Kur'an*, 3.

buna karşı “Biz her gönderdiğimiz Peygamberi ancak kavminin diliyle gönderdik”⁴⁶ ayetinden hareketle, Kur’an’ın ancak Kureyş lehçesi üzere indiği düşüncesini benimsemiştir.⁴⁷

5-Yedi Harf terkindeki “es Seb’a”nın gerçekte yedi sayısını ifade ettiği görüşünün yanında, bu lafza çokluk ve kolaylık anlamı yükleyenler de olmuştur: “Sahih kavle göre yedi harf ile kolaylık ve genişlik kast olunmuştur, yoksa aded kast olunmamıştır. Arap dilinde yedi ile ahadda (birler basamağı), yetmiş ile aşaratta (onlar basamağı), yediyüz ile miatta (yüzler basamağı) kesret kasdolunurdu.”⁴⁸

6-Yedi Harf, aynı anlamı taşıyan farklı lafızlardan kolayına gelenin okunmasına yönelik bir ruhsat olduğu yönünde de görüş beyan edilmiştir: Akbil, helümme, teal; accil, esri’; ehbir, emhil misallerinde olduğu gibi yedi vecih örnekleri bu anlamda misal oluşturmaktadır.⁴⁹

7-Yedi Harf’ten maksadın bazı ayetlerdeki “Uff”⁵⁰ ve Heyhat “⁵¹ gibi lafızların nasb, cer, raf’, tenvin (üç çeşidi) ve cezm şekillerinde okunmasıdır.⁵²

Bu görüşlerin dışında bazı ilmi kavramların Yedi harf’ten gösterilme anlayışı da bir kısım kaynaklarda yer almıştır. Bu kavramlar, Hz. Peygamber ve Sahabeden sonra müskakil ilmi disiplinler (ilim dalları) olarak ortaya çıkan lügat, nahiv, kelim,

⁴⁶ İbrahim, 14/4.

⁴⁷ Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 217; Kurtubi, *el Veciz*, s. 148; Suyuti, *el Itkan*, I,66.

⁴⁸ İzmirli İsmail Hakkı, *Tarih-i Kur’an*, Böre Yay., İst. 1956, s. 16-17; Ayrıca bkz. Ebu şame, *el-Mürşidü’l Veciz*, Thk. Tayyar Altıkulaç, TDV. Yay.,Ankara 1986, s. 93; es Suyuti, *il-Itkan*, I, 6; İsmail Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Nüzülü ve Kıraatı*, MÜİFV. Yay.,İst. 1995, s. 42-43.

⁴⁹ Abdullah b. Vehb (1976813); Süfyan b. Üyeyne (198/814); Ebu Cafer et Taberi (310/922); Tahavi, 321/933); bu görüşü ifade etmişlerdir. Bu görüşlerle ilgili bkz:Ebu şame, *el-Mürşidü’l Veciz*, s. 107; Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 220; Kurtubi, *Camiu’l Beyan li Ahkami’l Kur’an*, I, 42; İbn Cezeri, *en-Neşr*, I, 27-28\$ İbn Kesir, *Tesiru’l Kur’ani’l Azim*, (Zeyl), IV, 21; İbn Kesir, *Feddailu’l Kur’an*, s. 69.

⁵⁰ Enbiya, 21/67.

⁵¹ Müminun, 23/36.

⁵² Ebu şame, *el-Veciz*, s. 110; Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 223.

fıkıh, tefsir, kıraat ve tasavvuf'a ait kavramlardır. Sözelimi Yedi Harf'e işaret ettiği söylenen; mutlak ve mukayyet, amm ve hass, nass ve müevvel, nasih ve mensuh, mücmel ve müfesser, istisna fıkhi kavramlar olduğu gibi; tezkir ve te'nis, şart ve ceza, tasrif ve i'rab, yemin ve cevabı, cem' ve tefrik, tasgir ve ta'zim nahve ait kavramlardır. Yedi Harf olarak söylenen şu kavramlar da tasavvufi kaidelerdir: Yakın ile beraber züht ve kanaat, haya ile beraber hizmet ve hazm, fakr ile kerem ve fütüvvet, havf ile mücadele ve mürakabe, Rıza ile istiğfar ve tazarru, muhabbet ve muhasebe ile sabır ve şükür, müşahede ile şevk. Yedi Harf olarak gösterilen şu kavramların da kelam ilmiyle ilgili olduğu açıktır: İsbat, tevhid, tenzih, zati sıfat, fiili sıfat, aff ve azab, haşr ve neşr, nübüvvet. Kıraat ilmiyle ilgili şu kavramları zikredebiliriz: Izhar, ıdğam, tefhim, terkik, imale, işba, med, kasr, tahfif, telyin, teşdid⁵³

B-Yedi Harf'le İlgili Görüşlerin Değerlendirilmesi

İlmi disiplinlere ait olan yukarıdaki kavramların Yedi Harf'le doğrudan ilgisinin olmadığı kesindir. Çünkü bunlara harf denmez. O halde bu görüşleri Yedi Harf açısından fikri cimmastik olarak değerlendirirken, bu kavramları, kendi ilim dalları içerisinde ve kendi bağlamında değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünüyoruz.

Yukardaki diğer görüşlerden birini teşkil eden Yedi Harf'ten kasıt, Yedi kıraat görüşü de isabetli görülmemektedir. Zira, Yedi mütevatir kıraat, Ebu bekr b Mücahid (324/925) tarafından meşhur olan kıraatler arasından seçilmiştir. Mursi

⁵³ Bu görüşleri Zerkeşi, ondört madde madde halinde sunmuştur. Bkz: Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 213-226; Kurtubi ise bu husustaki görüşleri beş madde halinde açıklamıştır. Bkz:el Kurtubi, *Camiu'l Beyan li Ahkami'l Kur'an*, I, 46; İbn Kesir de Tefsirinin IV. cildinin zeylinde Kurtubi'nin konu ile açıklamalarını yine "beş madde" olarak özetlemiştir. Bkz. İbn Kesir, *Tefsir'l Kur'an'il Azim*, IV, (Zeyl), *Fedailu'l Kur'an*, s. 21-23; Suyuti de yedi harf'le ilgili görüşleri otuz beş madde halinde sunmuştur. Bkz. Suyuti, *el-Itkan fi Ulumi'l Kur'an*, Kahraman Yay., İst. 1979, I, 61-66; İbn'ul Cezeri, *en-Neşr fi Kıraati'Asr*, I, 24-25; Muhammed ez Zerkani, *Menahilu'l İrfan fi Ulumi'l Kur'an*, Daru İhyai'l Kütüb, Beyrut trs. I, 182-183

(655/1257): “Bir çokları yedi harf’ten murat yedi kıraat zannetti ki bu bir cahalettir”⁵⁴ demiştir.

İbn Abdi’l Berr’in, Kur’an kıraatında bir kısım lafızlardaki, hareke farklılığı, i’rab değişikliği, suret değişmesi, harf ve mana değişikliği, mana ve şekil değişikliği, takdim ve tehir, ziyade ve noksandan başka ihtilafa rastlamadığını söylemesi meselesine gelince; Subhi Salih’in dediği gibi tüm bu değişikliklerin Kur’an olabilmesi için, o okunuşların Hz. Peygamberden mütevatir bir şekilde nakledilmiş olması gerekir. ⁵⁵ Bu okunuşları, şive ve ağız yapısından kaynaklanan zorunluluktan dolayı, ruhsat çerçevesinde okunan şekiller olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu husustaki rivayetlere baktığımız zaman, hadislerin ortak yönünün, Kur’an’ı okumakta zorlanacak kimselere kolaylık sağlama arzusu olduğunu görürüz. şu iki hadis Hz. Peygamber’in Kur’an’ın Yedi harf üzere indirilmesindeki ısrarının sebeplerini açıkça ortaya koymaktadır:

“*Ey Cibril! Ben ümmi bir kavme gönderildim. Bunların arasında yaşlı kadın ve erkekler, küçük erkek ve kız çocukları, hiç kitap okumayan adamlar vardır.*”⁵⁶

“*Muhakkak Kur’an yedi harf üzere indirilmiştir. Siz kolayınıza geleni okuyun.*”⁵⁷

Hz. Peygamber, birincisinde kolaylık istemesinin sebebini, ikincisinde ise sonucunu belirtmektedir. Bu nedenle diyebiliriz ki, yedi harf’le tam olarak “yedi sayısı” ifade edilmekten ziyade kolaylık, genişlik ve çokluk murat edilmiştir.⁵⁸ Hz. Peygamber’in, gerek bu husustaki ifadeleri ve gerekse onların tatbikinde hep kolaylaştırıcı tavır içerisinde olması bu anlayışı güçlendirmektedir.

⁵⁴ Suyuti, *el-Itkan*, I, 66.

⁵⁵ Bkz. kırk numaralı dip not.

⁵⁶ Taberi, *Camiu’l Beyan*, I, 35.

⁵⁷ Buhari, *Sahih*, VI, 227; Müslim, *Sahih*, I, 562; Ebu Davud, *Sünen*, I, 340.

⁵⁸ Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 213; Cemaleddin el-Kasımı, *Mehasinu’t Tevil*, Trc. Sezai Özel, İz Yay., İst. Trs. s. 245-246; Suyuti, “es Seb’a” ile çokluk murat edildiği görüşünü benimsemez. Bkz. Suyuti, *el-Itkan*, I, 61.

C-Yedi Harf'e En yakın Görüş ve Yorumlar

Bu görüşler arasında, hadis rivayetlerinin de zahirine bakarak, Yedi Harf yorumuna yakın bulduğumuz görüşleri üç kısımda toplayabiliriz: a-Yedi lehçe, b-Yedi Vecih, c-Okunuşta ruhsat ve “yedi” nin kesretten kinaye olduğuna dair görüşlerdir.

Yedi Harf'le ilgili yorum yapanların ağırlıklı olarak üzerinde durdukları noktalardan birisi de Arap kabilelerinden yedisinin lehçesiyle Kur'an'ın nazil olduğu ve dolayısıyla bu lehçelerle Kur'an'ın okunabileceği meselesidir.⁵⁹ Ancak yukarıda adı geçen yedi kavmin lehçeleri hakkında tam bir görüş birliği mevcut değildir. Çünkü, bu lehçelere ilaveten başka lehçelerden de söz edilmektedir.⁶⁰

Yedi Harf konusunu lehçelerle irtibatlandırarak bu hususun sadece kıraatla ilgili olduğunu düşünmek onu fazlaca sınırlandırmak anlamına da gelebilir. Nitekim Ignaz Goldziher, Yedi Harfe dair hadislerle ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Hadisin sahih anlamı, çok erken bir dönemde harf teriminin tefsiri üzerinde odaklandı, tabi ki bu, Kur'an'la irtibatlı olunca, kıraatla ifade edildi.*”⁶¹ Goldziher'in bu değerlendirmesinden konu ile ilgili hadislerin kıraat dışında Kur'an'ı kuşatıcı daha kapsamlı anlamlara gelebileceği şeklinde bir ifade anlaşılmaktadır.

Yedi Harf bağlamında isabetli yaklaşım olarak değerlendirdiğimiz bir diğer görüş de Kur'an okumadaki kolaylıkla ve bu konudaki ruhsat ile ilgili aynı manaya gelen çeşitli lafızların birbiri yerine kullanılması şeklindeki yaklaşım ve tatbikatlardır. Başka bir deyişle, “Sahih anlamı ters yüz etmemek koşuluyla her hangi bir ayette geçen bir kelimeyi eş veya yakın anlamlı bir kelimeyle değiştirerek

⁵⁹ Zerkeşi, *el-Bürhan*, I, 217-218; İbn Cezeri, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr Fi Kıratı 'il Aşr*, Thk. Muhammed ed-Debba', Mısır trs. I,24; Suyuti, *el-Itkan*, I, 47.

⁶⁰ Ebu Şame, *el-Veciz*, s. 100; Suyuti, *el-Itkan*, I, 47.

⁶¹ Ignaz Goldziher, *İslam Tefsir Ekolleri*, Trc. Mustafa İslamoğlu, Derge Yay., İst. 1997, s. 65.

okumak şeklinde”⁶² ki yaklaşımdır. Bu yaklaşıma uygun olarak “teal, helümme, akbil” gel manasında aynı anlamı ifade eden farklı lafızlar olmalarına rağmen okuyucunun bunlardan kolayına geleni seçerek okuması Yedi harf’ten sayılmıştır.⁶³

Okuyucu, Kur’an’ın orjinal lafzını telaffuz edemezse, aynı anlama gelen kendisine okunması kolay gelen bir lafzı seçerek okuyabilir. Nitekim, İbn Mes’ud (r.), “taâmu’l esîm” diyemeyen birisine “taâmu’l fâcir” şeklinde okumasını söylemiştir.⁶⁴

Enes b. Malik, “Akvâmu Kîlâ” yerine “Asvâbu Kîlâ” dediğinde “Akvâmu Kîlâ okuması gerektiği hatırlatılınca “Akvamu, Asvabu, Ehda” hepsi birdir demıştır.⁶⁵

Abdul Berr (463/1071), Mudarlıların şivelerinden dolayı bazı farklı okuyuşlardan bahsetmektedir. Kays’ın “Keşkeşe”si Temim’in “Anane” si bunlardandır. Kays, müennes “kaf”ı “şe” şeklinde okumak suretiyle (*Cea’le rabbuki tehteki seriyya*) ayetini “*Rabbuşi tehteşi seriyya*” şekline sokmaktadır. Temim’in (en)’i (an) şeklindeki telaffuzu da (fe a’sallahu en (an) ye’tiye bi’l fethi) şeklindeki bir okuyuşu ortaya çıkarmıştır. Bazısı da (sin) harfini (te) harfi şeklinde telaffuz etmişlerdir. (fi’n nasi-fi’n nati) okuyuşu buna örnektir.⁶⁶

İsmail Hakkı İzmirli, Yedi Harf çerçevesinde Hz. Peygamberin tutumu ve bu husustaki sahabenin tatbikatı ile ilgili şunları söylemektedir: “Kur’an’ı mübinin süratle intişarını arzu eden Peygamberimiz ümmetine suhulet olmak üzere talim ve

⁶² Mustafa Öztürk, Kur’an Kıraatlerinin Tarihsel Serancamına Genel Bir Bakış, *ÇÜİFD*. C. 3, Sayı:1, (Ocak-Haziran 2003), Adana 2003, s. 207.

⁶³ Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 220-222; Suyuti, *el-Itkan*, I,46-47; Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr b. Ferec, *el-Veciz fi Fedaili’l Aziz*, Thk. Alauddin Ali Rıza, Daru’l Hadis, Kahire Trs. s. 140; Zerkani, *Menahil*, s. 174-175; Subhi Salih, *Mebahis*, s. 107.

⁶⁴ Zerkeşi, *el-Burhan*, I,222; Suyuti, *el-Itkan*, I, 63; İsmail Hakkı İzmirli, *Tarih-i Kur’an*, s. 17.

⁶⁵ Taberi, *Camiu’l Beyan*, I,22; Kurtubi, *Camiu li Ahkam*, I, 48; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 98-99; Ali Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, MÜİFV. Yay., İst 1991, s. 106-107.

⁶⁶ Zerkeşi,*el-Burhan*, I, 220; Kurtubi, *el-Veciz*, s. 149.

tilavette yedi lügatı tecviz etmişti. Ashabı Kiram, kabilelere lafzan Kureyş lügatına muhalif olan yerlerde böyle bir lafzı o kabilenin kendi lügatlarıyla talim ederlerdi. Mesela, Ubey b. Ka'b, Bakara Suresindeki yirminci ayetteki “Meşev fih” nazmı kerimini bazı kere aslı üzere talim eder, bazen müradifleri olan “Saa’v fihî-Murru fih” diye talim ederdi. İbn Mes’ud da Bakara Suresi yüz dördüncü ayetteki “Enzirnâ” nazmı kerimini “Emhîlnâ-Ehhîrnâ-Erkîbnâ” diye talim ederdi.”⁶⁷

Yedi Harf’le ilgili Ubey b. Ka’b’dan gelen rivayetlere baktığımızda Onun başlangıçta Yedi Harf konusunu anlamada güçlük çektiği, ancak konu ile ilgili Hz. Peygamber’in açıklamaları ve tutumu sayesinde bu sıkıntısının zail olduğu görülmektedir. Zira, Ubey b. Ka’b’ın bu konuda verdiği tilavet örnekleri, onun Hz. Peygamber’in talimatını nasıl anladığının ve nasıl anlaşılması gerektiğinin göstergesidir.

Konu ilgili hadislerin ışığında yukarıda verilen örnekleri de hesaba katarak “Yedi Harf’in yedi ile sınırlı olmayıp, Kur’an’ın bir an önce benimsenip yayılabilmesi için herkesin kolayına geldiği bir tarz ile okuyabilmesini amaçlayan bir “kolaylık” ve “çokluk” olduğunu anlayabiliriz.”⁶⁸

Kur’an’ın gerek kıraat ve gerekse anlaşılmasına yönelik; “Bizzat Hz. Peygamber’in açık iznine dayanan anlam merkezli kıraatın Kur’an okuma ve öğrenmeyi kolaylaştırıp yaygınlaştırma amacına hizmet ettiği aşıkardır. Yedi harfle ilgili rivayetlerin vujud tarihinin Medine dönemine rastlaması, söz konusu amacın mahiyetini daha da aşıkarmaktadır.”⁶⁹

Tayyib Okıç de Kur’an’ın hicretten önce sadece Kureyş lehçesiyle okunduğunu belirttikten sonra “Hicretten ve İslamiyetin yayılışından sonra müslüman

⁶⁷ İsmail Hakkı İzmirli, *Tarih-i Kur’an*, s. 17; Ayrıca bkz. el Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami’l Kur’an*, I, 42; Suyuti, *el-Itkan*, I, 63.

⁶⁸ Abdurrahman Çetin, Kur’an’ı Kerim’in İndirilği Yedi Harf, *İslami Araştırmalar*, Sayı: 3 Ocak 1987, s. 82; Ayrıca bkz. Ebu Şame, *el-Veciz*, s. 99.

⁶⁹ Mustafa Öztürk, *a.g.m.*, s. 208.

olan Arap kabileleri Kur'an'ı Kerim'i kendi lehçelerine göre okumaya başladılar"⁷⁰ demek suretiyle kıraattaki lehçe meselesine işaret etmektedir.

Yedi harf rivayetlerinin gerek mekanından-Ubey b. Ka'b rivayetindeki Gıfar gölcüğü-gerek rivayetlerin kahramanlarından- Hz. Ömer rivayetindeki Hişam b Hakim gibi- anlaşılan bu ruhsatın Medine dönemine belki de bu dönemin sonlarına ait bir mesele olarak tesbiti mümkündür. Zira, Gıfar gölcüğü Medine'de olduğu gibi, Hişam'ın müslümanlığı da Mekke'nin fethi sırasındır.⁷¹ O halde bu ruhsat, İslam'ın tebliğ sahasının evrensel boyuta ulaştığı ve muhtelif Arap kabilelerinin İslam'a girmesi ve bu insanların henüz Kureyş lehçesine göre Kur'an okuyamamaları sebebiyle kendi lehçelerine göre Kur'an'ı okumaya başlamaları sonucunda Hz. Peygamber'in vahye müsteniden farklı lehçelerde okumaya müsadesi gerçekleşmiştir.⁷²

Yedi Harf meselesi bu farklı görüşlerle iyice yorum zenginliğine ulaşırken, diğer yandan bu meselenin hiç olmadığını savunanlar da olmuştur. Bu görüşün başında da Şia gelmektedir. Şia, Kur'an'ın nüzulünde Yedi Harf meselesinin kabulünü Kur'an'ın tahrifine eş değer görmektedir.⁷³ Şia'nın bu tavrı, yani rivayetleri kabul etmemesi, bu konudaki rivayetlerin senet zincirinden kaynaklanmış olabilir. Zira Şia, Ehl-i Beyt tarikandan gelmeyen rivayetleri ret konusunda cesur davranmıştır.

Kur'an nuzulünde böyle bir meselenin olmadığını savunan Salih Akdemir de şunları söylemektedir: "Yedi kıraat yalan haberlere dayanmaktadır. Bir kere şunu bilmemiz gerekir, Kur'an'ı Kerim Hz. Peygamber zamanında yazıya geçirilmiştir. ve yazının yetersiz olması dolayısıyla okunuşlarda farklılıklar ortaya çıkmıştır. Aslında bu okunuşlar yazıdan kaynaklanmaktadır. Yoksa Cebrail (a.s) yedi kıraatı ayrı ayrı okumuş değildir. Burada bunu kabul etmemiz gerekir."⁷⁴

⁷⁰ M. Tayip Okiç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nun Yayınları, 1995, s. 67.

⁷¹ *İslam Ansiklopedisi*, TDV., VIII, 155.

⁷² M. Tayyib Okiç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nun, Yay., İst. 1995, s. 67.

⁷³ Bkz. Muhsin Demirci, *Kur'an Tarihi*, MÜİFV. Yay., İst. 1997, s. 180.

⁷⁴ Salih Akdemir, *Kur'an'ın Toplanması ve Kıraatı Meselesi*, I. Kur'an Sempozyumu, Bilgi Vakfı Yay., 2, Bask. Ankara 1994, s. 29.

Bu güne kadar ki Yedi Harf meselesi ile ilgili tartışmalarda öne çıkan durum, bu meselenin olmadığından çok ne olduğu üzerinde yoğunlaşmış olmasıdır. Konu ile ilgili rivayetler ve tatbikatlar böyle bir meselenin Hz. Peygamber ve Sahabe döneminde yaşandığına şahitlik etmekte. Yine görülmektedir ki, sahabe dönemindeki tartışma teorik olmaktan çok pratiğe yöneliktir. Şu da dikkat çekici bir husustur ki, bu konuda problemle karşılaştığını kabul eden sahabeler, meseleyi Hz. Peygamber'e götürdükten sonra, ikna olmuşlar ve ondan sonra da o meseleyi sorgulamamışlardır. Aksine bu konuyu kolaylık adına kullanmışlardır. Nitekim, Yedi Harf'e konu olan birçok örnekler, başlangıçta bu meselede sıkıntı çeken Ubey b. Ka'b'a aittir.

Sonraki dönemler için buradaki mübhemlik, rivayetlerin azlığından veya zayıflığından değil, Yedi Harf'in mahiyet olarak ne olduğunun açık olarak bilinememesinden kaynaklandığı gözükmektedir. Nitekim, Yedi Harf'ten maksadın kıraatta kolaylık, ruhsat ve genişlik olduğu görüşü ağır basmakla beraber,⁷⁵ bu kolaylığın nerelerde ve hangi sınırlar içerisinde olabileceği gibi kaygılar, bu meseleyi hâlen yorumlanmaya muhtaç bir alan olarak görmeye devam etmektedir. Baştan beri izah edilmeye çalışıldığı gibi, günümüze kadar bu konuda düşünenler ve düşündüklerini rivayetler bazında yorumlayanlar az değildir. Bu alandaki araştırma ve açıklamaların ortak noktası; kolaylık olmasına rağmen bu konu çok değişik görüşlerin sergilendiği bir ortam olmaktan ileriye gitmemiştir.

V-Sonuç

Kur'an'ı Kerim'in Yedi Harf üzere inmesi meselesi, sahih rivayetlerin şahadetiyle doğrulanmaktadır. Ancak bu meselenin tam olarak hangi anlama geldiğinin Hz. Peygamber tarafından açıklanmadığı da bir olgudur. Buna rağmen, bu konunun sahabe tarafından ısrarla sorulmaması, belki de Hz. Peygamber'in "*Kur'an, yedi harf üzere indi*" şeklindeki açıklaması ve ona paralel tatbikatı istenen cevap için yeterli olmasından dolayıdır.

⁷⁵ Ebu Şame, *el-Mürşidü'l-Veciz*, s. 99.

Yedi Harf'in ne olduğu hususunda ayet ve hadislerin işaretlerinden bazı çıkarımlar yapılmıştır. Bu çıkarımların başında, Allah Teala'nın Kur'an okunmasında, anlaşılmasında ve ona göre davranış belirlenmesinde kolaylık prensibini bahsettiiğinin kabul edilmesi en bariz bir husustur: “*Muhakkak Biz Kur'an'ı düşünüp öğüt almaları için kolaylaştırdık. Fakat düşünen var mı?*”⁷⁶ ayeti, bu kolaylığı müjdeleyen ilahi buyruktur.

Hız. Peygamber ve kavminin dilinin Arapça olması ve Kureyş lehçesi ile konuşuyor olmaları, Kur'an'ın dilinin de Arapça olmasını iktiza etmiştir. Arapça'da da diğer dillerde olduğu gibi, mana, telaffuz ve imla farklılığı gösteren çeşitli lehçeler vardır. Bunlardan Kureyş lehçesi fesahat, zenginlik ve incelik bakımından öbür lehçelere göre daha fazla üstünlük kazanmıştır. Zira, Mekke her zaman gerek yerleşim yeri ve gerekse dini merkez olarak, Hac ve panayırlar dolayısıyla insanların buraya akın etmelerine sebep olmuş, haliyle orada konuşulan lehçe de zenginleşmiş ve hatta yayılmıştır. Böylece Kureyş lehçesi, dini, coğrafı, iktisadi, siyasi ve ictimai alanda diğer lehçeler karşısında nufuzlu duruma geçmiş ve Kur'an'ın indiği lehçeler arasında hakim lehçeyi oluşturmuştur.⁷⁷ İşte bütün bunlardan dolayı insanlığa hitabeden Kur'an'ın nüzulünde ve okunmasında Kureyş lehçesi diğer lehçelere “merkez” olmuştur.⁷⁸ Ancak Kur'an'ın okunmasında ve anlaşılmasında kolaylık adına diğer lehçelere de ilahi izinle mücade edilmiştir. Kur'an'ın Yedi Harf üzere inmiş olması, onun evrenselliği ile ilgili⁷⁹ olarak değerlendirildiğinde, farklı lehçe ve dilleri konuşanların ve dolayısıyla vahyin muhatabı olan herkesin bu ruhsata sahip olduğu prensibine ulaşabiliriz.

Yedi Harf'in, Ebu bekr b. Mücehid (324/925)'in yaygın kıraatlar arasından tesbit ettiği “Yedi Kıraat” la bire bir aynı olmadığı açıktır. Yedi Harf'i lehçelerle

⁷⁶ Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

⁷⁷ İsmail Karaçam, *Kur'an-Kerim'in Nüzul ve Kıraatı*, s. 20-26; Ayrıca bkz. Menna Halil el Kattan, *Ulumu'l Kur'an*, Trc. Arif Erkan, Timaş Yay., İst. 1997, s. 221; M. Ali es Sabuni, *et-Tıbyan fi Ulumi'l Kur'an*, Alemu'l Kütüb, Beyrut 1985, s. 215.

⁷⁸ Buhari, *Fezailu'l Kur'an*, 3.

⁷⁹ M. Ali es-Sabuni, *et-Tıbyan*, s. 219.

irtibatlandırırız, Yedi kıraat'ın lehçeden başka, Kur'an-ı Kerim'in yazılış şekliyle de irtibatından söz etmek gerekir.⁸⁰ Bununla beraber her iki kavram en azından Kureyş lehçesinde birleşmektedir. Burada şunu söyleyebiliriz; Kureyş lehçesi yedi harften birisi olarak, mevcut “Yedi Kıraat'ın doğuş noktasıdır. Nitekim Hz Osman'ın istinsah heyetine Kureyş lehçeleri üzerine yazmalarını öğütlemesi ve arkasından da Kur'an'ın çoğunun bu lehçe ile indiğini belirtmesi, Kur'an'ın okunmasında ve anlaşılmasında bu lehçenin ağırlığını gösterdiği gibi, diğer bir kısım lehçelerin de Kur'an'ın nuzulünde yeri olduğuna dair bir delil durumundadır. Hz. Osman'ın bu emri doğrultusunda heyet, “et-tâbût” kelimesinin son harfini Kureyş lehçesine uygun olarak açık “ta” olarak yazmışlardır.⁸¹

Kur'an okunusunda “Yedi Harf” farklılıklarının akıbetiyle ilgili Taberi şunları kaydetmiştir: “Müslümanlar sadece Kur'anın tilaveti ve onun muhafazasıyla emrolunmuşlardır. Yedi harf farklılıklarının hepsini muhafaza onlara farz kılınmamıştır. Ancak o harflerden istediklerini almakla da serbest bırakılmışlardır.”⁸² Taberi bu sözleriyle alınan harf'in sadece Kureyş lehçesi olduğuna işaret etmektedir. Bu görüşe uygun olarak, Kureyş lehçesi dışındaki diğer altı harf veya lehçedeki kıraatların muvakkaten olduğuna, Hz Peygamber'den sonra Kur'an'ın bir araya getirilmesiyle sadece Kureyş lehçesine itibar edilmiş olduğu hususundaki yaklaşım da ayrı bir beyanı oluşturmaktadır.⁸³

Abdurrahman Çetin, Yedi Kıraat'ı Kur'an'ın çeşitli yerlerine dağılmış Yedi Harf ten kaynaklanan bir durum olarak görmektedir: “Öte yandan bizim düşüncemize göre, mütevatir on kıraatın bir harf'ten doğan ihtilaflar olması mümkün değildir. Aksine yedi harf'in kapsadığı vecihlerin- son arza'da karar kılınan şeklinin tamamı olmak üzere- diğer bir bölümünü daha ihtiva etse gerektir. Hz. Osman Kur'an'ı istinsah ettirirken Kureyş lehçesini esas aldırılmış, bunun yanında-

⁸⁰ M. Tayyib Okiç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, s. 69.

⁸¹ Bkz. Buhari, *Fedailu'l-Kur'an*, 3; Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 218.

⁸² Taberi, *Camiu'l-Beyan*, I, 25.

⁸³ Bkz. Tayyib Okiç, *Tefsir ve hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, s. 68.

hareke ve nokta konulmadığına göre- alınabilen diğer bazı vecihler de alınmış ve ashabin onayıyla resmiyet kazanmıştır.”⁸⁴

Yedi Harf, Kur’an vahyinde, her dilden her milletten insanların dillerinin döndüğü, güçlerinin yettiği okuma şekline bir kolaylık ve anlamadaki sadeliği yakalayabilmeye meleke oluşturma için bir ruhsattır. Vahye müstenit olan bu Peygamber müsalesinin bazı şartlara bağlı olduğu da anlaşılmaktadır: “Arap dilinin fesahatından dışarı çıkmamak, manayı değiştirmemek ve okuyuş şekilleri veya çeşitleri Hz. Peygamberden sadır olmak, yani ondan duymuş olmak mutlaka şartı.”⁸⁵

Suat Yıldırım Yedi Harf’in hikmeti ile ilgili şunları söylemektedir: “Yedi harf’in hikmeti, Kur’an okumayı kolaylaştırmaktır. Kur’an’ın ilk muhatapları kabileler halinde dağılmış olduklarından aralarında telaffuz farkları vardı. Bu özür sebebiyle onlara bu ruhsat verildi. Yedi rakamından gaye, sayının hakikati değil çokluktur. Keza Arap lehçesi de olması şart değildir. Hintli, Türk, Alman Kur’an’ı bazı fonetik hususiyetleriyle okurlarsa elden gelen gayreti sarfettiklerinden yanlış okuduklarını iddia etmek doğru değildir. Yedi harf hakkındaki bütün rivayetler, başkasının okuyuşunu kınamaktan menetmek gayesini ortaya koymaktır.”⁸⁶

Şu tesbitler de Yedi Harf’in sınırını belirlemesi ve hikmetini göstermesi açısından önemlidir:

“Rasulullah (s.a.v)’den işitmek şartıyla vaki olan farklılıklara Allah izin vermiştir. Yoksa değişiklikler lisanın ve hattın verdiği imkanlar neticesinde meydana gelmez.”⁸⁷

⁸⁴ Abdurrahman Çetin, *a.g.m.*, s. 85; Kıraatların yedi harf’le irtibatıyla ilgili olarak ayrıca bkz. Zerkani, *Menahil*, I, 406.

⁸⁵ M. Tayyib Okıç, *a.g.e.*, s. 67-68.

⁸⁶ Suat Yıldırım, *Kur’an-Kerim İlimlerine Giriş*, Ensar Yay., İst. 1985, s. 73-74.

⁸⁷ Suat Yıldırım, *Kur’an-ı Kerim ve Kur’an İlimlerine Giriş*, s. 73; Ayrıca bkz. Suyuti *el-İtkan*, I, 77; Subhi Salih, *Mebahis*, s. 290; M. Tayyib Okıç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, s. 67.

“Kur'an'ın kıraatındaki farklılığın asıl sebebi, onun öğrenimini ve okuyuşunu kolaylaştırmak için Rabbimizin onu yedi harf üzerine indirmiş olmasına dayanmaktadır.”⁸⁸

Kur'an'ın Yedi Harf üzere inmiş olması Allah'ın ümmete rahmet ve genişlik vermesidir. Eğer herkese şivenizi terkedin denmiş olsaydı alıştıkları şeyleri bırakmazlar, imale, telyin, med onlara zor gelirdi.⁸⁹

Gerek Yedi Harf ve gerekse sayı olarak sonradan tesbit edilen Yedi Kıraat, Kur'an'ın her lafzında farklı okuyuşların olacağı anlamına gelmez. Ancak farklılıklar, sahih rivayetler çerçesinde uygulanır, bu lafızlar da sınırlıdır.⁹⁰

Diğer taraftan Yedi Harf ruhsatının önceden konmuş olmasına rağmen sonradan kaldırıldığı görüşünü savunanlar⁹¹ da kendi görüşleri adına şu delilleri öne sürmektedirler: Hz Peygamber ve Cebrail “*son arza*” da Kur'an'ı iki kere okumuşlar ve bu okuyuşlarda tilavete son şeklini vermişlerdir. Bu sebeple de diğer lehçelere açık olan Yedi Harf ruhsatı da böylece ortadan kalkmıştır.⁹² Bu ruhsatın kaldırıldığını düşünenler, ayrı bir delil olarak, Hz. Osman'ın Kur'an nüshasını istinsah ettirirken Kureyş leçesine göre yazılmasına dair isteğini⁹³ göstermişlerdir. Kaldırıldığına dair meseleyi şöyle bağlamaktadırlar: “*Başlangıçta meşakkat ve zorluğu bertaraf etmek için başka lügatlara mücade edilmişti. Sonra bu zaruret kalkınca bir lügatla yetinildi*”⁹⁴

⁸⁸ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezeri ve Tayyibetü'n Neşr*, MÜİFV. Yay.,İst. 1996, s. 265

⁸⁹ Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 227.

⁹⁰ Kurtubi, *el Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, I, 43-44; İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Azim*,IV, Zeyl, s. 22.

⁹¹ Yedi Harf ruhsatının kaldırıldığı görüşünde olanlar: İbn Üyeyne (198/814); İbn Vehb, (197/813); Taberi, 310/922); Tahavi, (321/933); İbn Abdi'l Berr (463/1071). Bu isimlerle ilgili bkz. Zerkeşi *el-Burhan*, I, 227; Kurtubi, *el-Veciz fi Fedaili'l-Aziz*, S. 142; Suat Yıldırım, *a.g.e.*, s. 73.

⁹² Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 227.

⁹³ Buhari, *Fedailu'l-Kur'an*, 3.

⁹⁴ Zerkeşi, *el-Burhan*, I, 231; Suyuti, *el-Itkan*, I, 79-80.

Yedi Harf ruhsatının kaldırıldığına dair öne sürülen delillere baktığımız da; “son arza” da bu ruhsatın kaldırıldığı hususunda Hz. Peygamberden herhangi bir rivayet gelmemiştir. Diğer bir delil olarak belirtilen Hz. Osman’ın Kur’an nüshasını istinsah ettirirken Kureyş lehçesine göre yazılmasını istemesinde⁹⁵ diğer farklılıkların alınmayacağına ait açık bir yasağın olmadığı da ortadadır. Ancak, “Hz. Osman Mushafı, Kur’an-ı Kerim’in nihai şeklinde mevcut olduğu hususunda sahabenin ittifak ettikleri kıraatı muhafaza etmekle beraber, ferdi olarak nakledilen ve bu özelliği taşımayan her türlü kıraat şeklini reddetmiştir”⁹⁶

Zaruret kalkınca ruhsatın da kaldırıldığını kabul eden Tahavi (321/933), bu görüşünü şöyle belirtmektedir: “Bu ancak, insanların Kur’an’ı yedi lügat-lehçe üzere okumaları bir ruhsat idi. Bu da henüz yazı bilmedikleri, zabt edemedikleri ve sağlam belleymedikleri için insanların çoğuna Kureyş şivesi üzere ve Rasullullah’ın şivesi üzere tilavet etmek zor olduğundan dolayı verilmişti. Sonra mazeretin zail olması, ezberlemenin kolaylaşması, zabtetme imkanlarının çoğalması ve yazı öğrenilmesi sebebiyle bu ruhsat neshedilip kaldırılmıştır.”⁹⁷

Tahavi’nin Yedi Harf ruhsatının kaldırılmış olduğuna dair ileri sürdüğü görüşüne karşı şunları söylemek mümkündür; Madem ki, Yedi Harf meselesi, insan eğitimindeki tedricilikten kaynaklanan bir durumdur. Öyleyse, Yedi Harf, Kur’an eğitim ve öğretiminde her zaman insanların yanlarında hissedecekleri bir ruhsat olarak var olmaya devam edecektir. Ancak bu durum, herkes nasıl isterse öyle okusun anlamına da gelmemelidir. Zira Tahavi’nin görüşünün bir bölümünde dediği gibi, bu gün artık Kur’an’ı öğrenme imkanları çoğaldı, o bakımdan her zaman istediğimiz lehçe ve harflerle onu okuma lüksüne sahip değiliz. Ancak ruhsat ölçüleri olarak kabul edilen şartlar doğrultusunda müteradif lafızlara baş vurulabileceği kanaatını taşıyoruz. Zaten ruhsatın karakterinde kolay olanın seçilmesi söz ko-

⁹⁵ Buhari, *Fedailu’l-Kur’an*, 3.

⁹⁶ Abdullah Draz, *Kur’an’a Giriş*, Trc. Salih Akdemir, Kitabiyat Yay., Ankara 2000, s. 38.

⁹⁷ İbn Kesir, *Kur’an’ın Faziletleri*, Trc. Mehmet Sofuoğlu, Türdav Yay., İst. 1978, s. 70-71; Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst. Trs. I,40.

nusudur. Günümüzde, Ancak ruhsat sonucunda okunan farklı kelimelerin Kur'an'ın orjinallğine gölge düşürmesi de söz konusu değildir. Çünkü bu durum özel bir okuyuşu yansıtmaktadır. Cerrahoglunun dediğı gibi: “*Bu husustaki vahiy sonucunu yanlış değerlendirmelere götüren görüşlerden uzak durmak gerekir.*”⁹⁸

Kur'an okumada gözetilmesi gereken Kur'an'ın nazil olduğı dil ve onun fonetiğidir. Ancak, her insanın konuştuğı dil veya ağız yapısından kaynaklanan durum nedeniyle bir takım harflerin ve kelimelerin telaffuzundaki manaya tesir etmeyen okuyuşların da Yedi Harf çerçevesinde değerlendirilerek bu ruhsat içerisine dahil edilmesi mümkündür.⁹⁹

Netice olarak, Yedi Harf, Kur'an'ın evrenselliğı ve nuzulünden insanlık tarihi boyunca devamlılığı gereğı, onu okuma, anlama ve anlatmada kolaylık adına sağlanan ilahi bir izindir. Bu çerçevede herkes, gayreti ve anlayışı nisbetinde Kur'an'a yaklaşacak ve ondan istifade edebilecektir.

Kaynakça

Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, Thk. Muhammed Ceamil el Utar, Daru'l Fikr, Beyrut 1994.

Akdemir, Salih, *Kur'an'ın Toplanması ve Kıraatı Meselesi, I. Kur'an Sempozyumu*, (1-3 Nisan 1994), Ankara 1994.

Albayrak. Halis, *Kur'an Bütünlüğü Üzerine-Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, Şule Yay., İst. 1993.

Alemdar Yusuf, *Kıraatların Ortaya Çıkışına Yeni(den) Bir Bakış*, CÜİFD. C. VIII, Sayı: 2, (Aralık 2004), Sivas 2004.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri I*, Yni Ufuklar Neşriyat, İst. trs.

⁹⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Bunu Hızlandıran Amiller*, AÜİF Yay., Ankara 1968, s. 62.

⁹⁹ Ebu Şame, *el-Veciz*, s. 97; Yusuf Alemdar, *Kıraatların ortaya Çıkışına Yeni(den) Bakış*, CÜİFD, C. VIII, Sayı: 2. Sivas 2004, s. 149.

el-Buhari, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, Tsh. Mustafa Dibu'l Buga, Daru'l Ulumi'l-İnsaniyye, şam, trs.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara 1991.

----, *Kur'an Tefsirini n Doğuşu ve Bunu Hızlandıran Amiller*, AÜİF Yay., Ankara 1968.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'an-Kerim'in İndirildiği Yedi Harf*, İslami Araştırmalar, Sayı: 3 Ocak 1987.

Demirci, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, MÜİFV. Yay., İst. 1997.

Dıraz, Abdullah, *Kur'an'a Giriş*, Kitabiyat Yay., Ankara 2000.

Ebu Davud, Süleyman İbn Eş'as, *Sünen*, Daru'l Cinan, Beyrut 1988.

Ebu şame, şihabuddin Abdurrahman b. İsmail, el Makdisi, *el Mürşidu'l-Veciz*, Thk. Tayyar Altıkulaç, TDV. Yay., Ankara 1986.

Goldziher, Ignaz, *İslam Tefsir Ekolleri*, Trc. Mustafa İslamoğlu, Derge Yay., İst. 1997.

el-İsfahani, Ebu Kasım el Hüseyin b. Mahmud er-Rağıb, *el-Müfredat fi Garibi'l Kur'an*, Thk. Muhammed Seyyid Kilani, Beyrut trs.

İbn Cezeri, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr Fi Kıraati'l Aşr*, (Thk. Muhammed ed-Debba') Mısır trs.

İbn Hacer el-Askalani, Ahmed b. Ali, *Feth'l Bari şerhu Sahihi'l Buhari IX*, Beyrut trs.

İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim IV*, Daru İhyai Kütübi'l Arabiyye y.y. trs.

İbn Mace, Ebu Abdillan, Muhammed b. Yezid, *Sünen*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs.

İbn Manzur Muhammed b. Mükerrerem, *Lisanu'-Arab IX*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1990,

İslam Ansiklopedisi XV, (Harf mad), MEB.Yay., İst. 1964.

İslam Ansiklopedisi XVI, (Harf mad), TDV. Yay., İst. 1997

İzmirli İsmail Hakkı, *Tarih-i Kur'an*, Böre Yay., İst. 1956,

Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzul ve Kıraati*, MÜİFV. Yay., İst. 1995.

el-Kasimi, Muhammed Celaleddin, *Kur'an-ı Anlamak-Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, Trc. Sezai Özel, İz Yay., İst. 1990.

el-Kattan, Menna Halil, *Ulumu'l-Kur'an-Kur'an İlimleri*, Trc. Arif Erkan, Timaş Yay., İst. 1997.

Kaya, Osman, *Kur'an'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahrufu's-Seb'a*, CUIFD., C. VIII, Sayı: 2, Sivas 2004.

Konulu Kur'an Tefsiri, (Örnek Fasikül), DİB., TDV. Yay., Ankara 2001.

el-Kurtubi, Abdullah b. Ahmed, *el-Veciz fi Fedaili'l-Aziz*, Thk. Alauddin Ali Rıza, Daru'l-Hadis, Kahire 1991.

----, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an I*, Tsh. Ahmed Abdü'l-Alim el-Berduni, İhyau't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1983.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslim*, Thk. Muhammed Fuad Abdü'l-baki, Daru'l-Fikr, Beyrut 1983.

Okiç, Muhammed Tayyib, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nun Yay., İst. 1995.

Öztürk, Mustafa, *Kur'an Kıraatlerinin Tarihsel Serercamına Genel Bir Bakış*, ÇÜİF. Yay., C.3, Sayı: 1, (Ocak-Haziran 2003), Adana 2003.

Paşa, Ahmed Cevdet, *Kur'an Tarihi*, İst. 1989,

es-Sabuni, Muhammed Ali, *et-Tıbyan fi Ulumi'l-Kur'an*, Alemu'l Küttüb, Beyrut 1985.

Subhi Salih, *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, Dersaadet y.y. trs.

es-Suyuti, Celaledin Abdurrahman, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Kahraman Yay., İst. 1978.

et-Taberi, Muhammed İbn Cerir, *Camiu'l-Beyan An Te'vili Ayi'i'l-Kur'an*, Thk. Sıdkı Cemil el-Utar, Daru'l-Fikr, Beyrut 1995.

Turgut, Ali, *Tefsir usulü ve Kaynakları*, MÜİFV. Yay., İst. 1991.

Yıldırım Suat, *Kur'an-Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar Yay., İst 1985.

Yüksel, Ali Osman, *Tayyibetü'n-Neşr*, MÜİFV. Yay., İst. 1996.

ez-Zebidi, Muhammed Hüseyin, *Tacu'l Arus Min Cevahiri'l-Kamus XXIII*, Thk. Abdulfettah el-Hulvu, y.y. 1986.

ez-Zerkani, Muhammed Abd'l-Azim, *Menahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru İhyai'l-Kutub, Beyrut, trs.

ez-Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1972.